

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Шалашна Н.М., Клименко Д.Ю.

Донбаський державний педагогічний університет

Статтю присвячено аналізу перспективам застосування компетентнісного підходу до викладання курсу історії України у вищій школі. Розглянуто специфіку загальних та спеціальних компетентностей курсу історії України, визначено їх структуру та зв'язок із суспільною практикою. Визначено головні цілі вивчення курсу історії України у вищій школі в рамках компетентнісного підходу. Досліджено найбільш перспективні методологічні підходи до вивчення історії та їх вплив на формування основних компетентностей. Визначено, що найбільш перспективними методологічними підходами можуть бути історія повсякдення, мікроісторія та історія ідей. Запропоновано зміни в змісті освіти курсу історії України у відповідності до вимог компетентнісного підходу.

Ключові слова: вища школа, Історія України, компетентності, компетентнісний підхід, зміст освіти.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство стоїть перед низкою викликів, частина з яких є наслідком невирішених проблем минулого, частина породжена кризовими явищами сучасності. Багато в чому сучасні проблеми породжені кризою політичних, інтелектуальних та економічних еліт, що в свою чергу вимагає значних якісних змін в сфері вищої освіти. Серед напрямів цих змін вирішальне місце займає необхідність розвитку творчих здібностей, здатності до роботи в команді, комунікативних умінь та навичок. Результатом, якого вимагає суспільство від системи вищої освіти, є формування самодостатньої особистості, здатної до життєвого самовизначення, відкритої до новацій.

Протягом усього радянського часу історія як навчальна дисципліна передусім мала завдання формування у молоді певної ідеології і виступала скоріше засобом пропаганди. Такий підхід до викладання жодним чином не передбачав розвитку критичного мислення або здатності до формулювання власної точки зору. Накопичений в ті роки фонд навчальних методик, відповідно, не задовольняє в цілому сучасних потреб навчального процесу. З часів здобуття Україною незалежності викладання національної історії здійснюється за новими принципами, які значно краще відповідають потребам сучасності. Проте бурхливий розвиток комунікаційних технологій, нові реалії політичного та культурного життя в умовах глобалізації ставлять нові задачі, вирішити які можливо лише в рамках компетентнісного підходу до викладання. Це стосується всіх без винятку навчальних дисциплін, як і навчального процесу у вищій школі в цілому, проте для національної історії компетентнісний підхід має свою специфіку, дослідження якої є на сьогодні актуальним та має значний потенціал практичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід на сьогодні визнається найбільш перспективним як у вітчизняній, так і зарубіжній педагогічній науці, відповідно ця тематика активно досліджувалась багатьма вченими, зокрема В. Лугового [3], Т. Медведовської [4], Л. Овсієнко [5], О. Пометун [7], О. Овчарук [6], Л. Хоружої [9] та ін. В працях цих дослідників проаналізовано сутність компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу, вимо-

ги до його організації та очікувані результати. Конкретному застосуванню компетентнісного підходу у викладанні історії присвячено ряд робіт К. Баханова [1], В. Власова [2], О. Пометун [8] та ін. Вказані науковці здійснили докладний аналіз структури загальних та спеціальних компетентностей, що мають формуватись в процесі викладання історії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на в цілому достатньо ґрунтовну дослідженість вказаної проблеми, поза увагою науковців залишилось питання зв'язку між методологічними підходами щодо вивчення історії з вимогами компетентнісного підходу, а також розробка конкретних методичних пропозицій щодо формування необхідних загальних та спеціальних компетентностей.

Мета статті. Таким чином, метою даної статті є проаналізувати співвідношення вимог компетентнісного підходу до викладання курсу історії України у вищій школі із найбільш поширеними методологічними підходами до історичних досліджень, а також запропонувати конкретні методичні прийоми, що дозволять забезпечити формування ключових загальних та спеціальних компетентностей курсу національної історії у вищій освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням курсу історії України у вищій школі є створення базових основ для самоідентифікації молоді в історичному процесі та свідомого прийняття тієї системи цінностей, яка визначає приналежність індивіда до нації. Вимоги сучасного європейського підходу до освіти полягають також в необхідності формування суверенної самодостатньої особистості, здатної до усвідомленої життєтворчості, а сучасні українські реалії вимагають глибокої відповідальності громадянина за долю суспільства, активної громадянської позиції. Навчально-виховний процес у вищій школі має бути підкорений не завданням передачі студентам певної суми знань, а потребі формування теоретичного й практичного підґрунтя для всебічного особистісного розвитку. Відповідно найбільш перспективним в сучасній вищій освіті визнається компетентнісний підхід, за допомогою якого у молоді мають бути сформовані не стільки конкретні знання, які невідворотно з часом застаріють, скільки ключові

компетентності, що являють собою гнучку систему знань, навичок та світоглядних орієнтирів та в перспективі будуть актуальними протягом всього життя [4].

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців на сьогодні вже сформоване загальне розуміння сутності компетентності як сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної діяльності [3; 5]. Компетентність розуміється переважно не як самостійна якість, а як здатність до самостійного вирішення проблеми, що включає вміння аналізу сутності проблеми, здатність передбачити її наслідки та розуміння необхідності вирішення, вміння збирати, перевіряти й використовувати інформацію необхідну для вирішення проблеми, здатність самостійно обирати та обґрунтовувати правильність обрання шляху її вирішення [4]. Такі якості можуть бути сформовані лише за умови докорінної зміни всього освітнього процесу. Освітній процес, побудований на принципах компетентнісного підходу, має включати загальні принципи визначення цілей освіти, критерії відбору змісту освіти, основи організації освітнього процесу, підходи до оцінки результатів освіти. Результатом перебудови освітнього середовища вищої школи за вказаними принципами має стати забезпечення здатності студентів в майбутньому самостійно вирішувати проблеми в будь-яких сферах професійної діяльності. Головним змістом компетентностей стає, таким чином, стійка установка на креативне вирішення всього спектру проблем поля майбутньої професійної діяльності, а також здатність до постійного оновлення та критичної переоцінки необхідних для цього знань і навичок.

На сьогодні науковцями сформульовано класифікацію ключових компетентностей, які мають бути сформовані в процесі освіти [7]. Виділяючи групи ключових компетентностей, в якості критеріїв застосовується переважно сфера їх застосування. Виділяється насамперед така група компетентностей, як соціальні, які включають в себе сукупність знань і навичок, що забезпечують здатність до ефективної групової діяльності, вміння розвиватись, вибудовуючи стосунки з партнерами, готовність до виявлення ініціативи, вміння уникати конфліктів, а в разі їх виникнення конструктивно вирішувати конфліктну ситуацію [9]. З точки зору задач викладання курсу історії України головними компетентностями цієї групи є усвідомлення власної позиції в структурі суспільства та державних інституцій, готовність до виконання соціальних функцій на благо соціуму та задля задоволення власних потреб.

Наступною важливою групою компетентностей, яка виділяється дослідниками, є компетентності продуктивної творчої діяльності [2]. Ця група включає здатність до самостійного вирішення різноманітних проблем на основі креативних здібностей. В структурі історичної освіти дана група компетентностей передбачає усвідомлення ролі особистості в історії, розуміння залежності перебігу історичних подій від індивідуальної активності та готовність пропонувати нестандартні рішення проблем, що виникали та можуть виникати в майбутньому в ході національної історії.

Необхідною складовою структури компетентностей, яка певною мірою забезпечує реалізацію

двох попередніх груп, виступають інформаційні компетентності, змістом яких є здатність здобувати, критично оцінювати й використовувати необхідну інформацію [7]. В змісті викладання курсу історії України ця група компетентностей може бути інтерпретована як здатність до роботи з історичними джерелами в повному комплексі необхідних для цього навичок. В тісному зв'язку з інформативними перебуває група комунікативних компетентностей, що полягають не просто в умінні спілкуватись, але включають навички ефективного спілкування за допомогою всіх засобів комунікації, включаючи інтерактивні, більше ніж однією мовою, з врахуванням відмінностей національних культур. В курсі історії України ця група компетентностей є надзвичайно важливою, її змістом виступає усвідомлення полікультурної основи української нації та вміння будувати інформаційні повідомлення, виходячи з цього розуміння.

І, нарешті, найбільш важливою в особистісному плані є група компетентностей саморозвитку й самоосвіти, змістом яких є стійка потреба людини та комплекс здібностей постійного самовдосконалення як професіонала та особистості.

Говорячи про завдання курсу історії України з точки зору компетентнісного підходу, слід зазначити, що формування компетентностей жодним чином не заперечує потреби набуття знань, навпаки, міцні системні знання є основою набуття навичок та вмінь, а отже, й компетентностей. Водночас ці знання мають бути придатними для постійного активного використання в різноманітних практичних ситуаціях. Для цього набуття знань має бути усвідомленим та мати первовитоком вирішення конкретної практичної проблеми.

Реалізація вказаних груп компетентностей має забезпечуватись в курсі історії України специфічними цілями освітнього процесу, а саме збільшення кількості та розвиток якості професійних та особистісних можливостей студентів. Цілі, в свою чергу, мають бути покладені в основу формування змісту вивчення навчальної дисципліни та відбору конкретних методичних прийомів і засобів навчання. При цьому очікуваним результатом навчальної діяльності буде здатність майбутніх професіоналів виконувати суспільні функції, передбачені для певної соціальної групи, готовність усвідомлено збільшувати власну залученість в суспільні й державні процеси, поділяти й поширювати ключові цінності національної культури.

Ці результати можна вважати цілями вивчення історії України в рамках компетентнісного підходу. Таке визначення цілей компетентнісного підходу до вивчення курсу історії України у вищій школі передбачає відбір змісту навчання, де критерієм відбору є обов'язкове висвітлення місця особистості в історії суспільства й держави. Потрібно всебічно розвивати усвідомлену потребу та здатність постійно співвідносити діяльність особистості з її наслідками для соціуму, з одного боку, та вміння критично аналізувати вплив глобальних історичних процесів на долю конкретної особистості. В змісті історичної освіти повинне знайти належне місце висвітлення причин та наслідків конфліктних подій на рівні індивідуумів, груп та державних організацій, а також шляхи запобігання конфліктам і усунення їх наслідків.

Формування змісту історичної освіти передбачає застосування певного методологічного підходу до побудови парадигми висвітлення історії. Вказані вище цілі найкраще можуть бути забезпечені в рамках застосування такого методологічного підходу, який сьогодні має умовну назву історії повсякдення. Це методологічний підхід, висвітлюючи життя конкретного індивідуума як суб'єкта історії, дозволяє значною мірою наблизити історію до розуміння студента та сформувати стійкі навички аналізу власного життя в контексті історичного процесу.

Розвиток групи компетентностей комунікативного та інформаційного спрямування є одним із ключових завдань курсу історії України [1]. Звичайно, це завдання стоїть перед всім комплексом навчальних дисциплін, проте в змісті історичної освіти є можливість для формування специфічної комунікативної компетентності, а саме комунікації з минулим як способу рефлексії й саморефлексії. Великі перспективи для формування цієї групи компетентностей може запропонувати такий методологічний підхід до вивчення історії, як історія ідей. Цей методологічний підхід передбачає розуміння історичного процесу як поступального розвитку сукупності уявлень, знань, цінностей суспільства. Отже, такий підхід забезпечує розвиток вміння розуміти співрозмовника не лише на основі прямого змісту комунікації, але й враховуючи її глибинні смисли, закорінені в національній культурі. В умовах сучасного глобалізованого світу така компетентність є надзвичайно корисною.

Оперування інформацією як одна з ключових груп компетентностей в змісті історичної освіти також набуває власної специфіки, яка полягає в навичках роботи з історичним джерелом як особливим носієм інформації [8]. Аналіз історичного джерела передбачає не лише отримання конкретної одиниці інформації, але й розуміння сутності інформаційної сфери суспільства, характерних для певної історичної епохи способів розповсюдження та збереження інформації, різноманітних видів інформації тощо. Тому в процесі роботи з історичним джерелом формується дуже важлива для сьогодення компетентність критичного мислення та перевірки отриманих даних.

Набуває специфічних рис в курсі історії України і така група загальних компетентностей, як соціальні. Здатність здійснювати пізнавальну, дослідницьку та практичну діяльність в групі передбачає сформованість групи вмінь самостійного визначення точки зору, її послідовного викладу з належною аргументацією. Історична освіта дає можливість підкріпити такі навички закріпленим на теоретичному рівні усвідомленням змісту системи цінностей суспільства в їх історичному розвитку. Таке усвідомлення дає можливість сформувати повагу до точки зору опонента, здатність до конструктивного діалогу, в тому числі і на основі усвідомлення множинності систем цінностей в часі та просторі. Серед методологічних підходів до вивчення історії найкращі перспективи для розвитку такої групи компетентностей може забезпечити такий підхід, як мікроісторія або локальна історія, в центрі уваги якої знаходяться окремі локальні спільноти, а отже, такий підхід дає можливість гуманістичної установки в спілкуванні.

Загальні компетентності формуються в курсі історії України так само, як і в процесі вивчення інших навчальних дисциплін. Водночас завданням навчального курсу історії є формування та розвиток спеціальних предметних компетентностей, до яких вітчизняними дослідниками включаються уміння працювати з історичними джерелами, хронологічні компетентності, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та історичних закономірностей, вміння давати обґрунтовану оцінку історичним явищам та формулювати власну точку зору стосовно історичних подій [1; 8].

Серед методичних підходів, які варто запропонувати в рамках компетентнісного підходу, важливе місце займає розвиток вміння визначати повноту та обсяг інформації, ступінь її достовірності залежно від виду джерела, вміння відрізнити першоджерело від його інтерпретації, усвідомлення множинності інтерпретацій першоджерела, розуміння впливу суспільно-культурних факторів на способи подачі інформації та її повноту, а також навички відрізнити відверто неправдиву інформацію. Ці компетентності важливі не лише в курсі історії України, але й залишаться актуальними протягом всього життя, оскільки в сучасному інформаційному суспільстві інтерпретація інформації є надзвичайно різноманітною.

Хронологічні компетентності становлять основу історичної освіти і полягають у здатності розуміти загальний зміст історичних процесів тієї чи іншої епохи, самостійно встановлювати їх причинно-наслідкові зв'язки, здатність визначати власне місце в історичному процесі, а також місце своєї держави та національної культури в глобальній історії світу [8]. Формування цієї групи компетентностей вимагає як конкретних знань, які дозволяють відносити конкретні пам'ятки історії й культури до певної історичної епохи. Методично це забезпечується виконанням конкретних практичних завдань із встановлення місця певних явищ та об'єктів в історичній хронології, важливо при цьому використовувати особистісно важливі для студентів приклади.

Уміння критично оцінювати події, давати загальну оцінку напрямкам розвитку історичного процесу є найбільш вагомою із спеціальних предметних компетентностей курсу історії України у вищій школі, водночас найбільш складною [1]. Тому ця група компетентностей має формуватись на завершальному етапі вивчення кожної з тем курсу, при цьому завжди треба тримати в полі уваги ту систему цінностей, в якій діяли представники певної епохи. Жодним чином не має бути сформована у студентів точка зору про переважання однієї національної культури над іншими, водночас вони мають глибоко усвідомити наявність загальнолюдських цінностей як головного критерію оцінки історичних подій будь-якої епохи. Такий методичний прийом дасть можливість сформувати таку здатність, як вміння виявляти відмінність інтересів соціальних груп та окремих осіб та вплив цих інтересів на історичний процес. Можна також запропонувати конкретну методику визначення оцінки історичної події або загального напрямку історичного розвитку держави із застосуванням багаторівневого аналізу. Так, подія має бути оцінена в цілому з точки зору утвердження загальнолюдських цінностей. На другому

етапі відбувається оцінка з точки зору конкретної світоглядної парадигми, властивої суспільству на конкретному етапі розвитку, на третьому етапі – з точки зору інтересів локальної людської спільноти або конкретної особи. Усвідомлення відмінності цих оцінок дасть можливість сформулювати у студентів необхідні навички взаєморозуміння та почуття відповідальності перед суспільством, а також здатність адекватно оцінювати власну діяльність як суб'єкта історії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Таким чином, можна стверджувати, що в умовах компетентнісного підходу до викладання курсу історії України у вищій школі набувають певної специфіки як загальні, так і спеціальні предметні компетентності, що мають бути сформовані в результаті вивчення дисципліни. Ця специфіка визначається головною метою вивчення дисципліни, а саме необхідністю створення базових основ для самоідентифікації молоді в історичному процесі та свідомого прийняття тієї системи цінностей, яка визначає приналежність індивіда до на-

ції. Відповідно серед загальних компетентностей головне місце належить здатності до критичного мислення, навичкам комунікації на полікультурній основі, вмінням брати активну свідому участь в суспільному та культурному житті, готовності до постійного самовдосконалення та саморозвитку на основі національної системи цінностей. Серед спеціальних історичних компетентностей найбільша увага має приділятися розвитку вміння ідентифікувати свою особисті діяльність в контексті національної історії, оцінювати з точки зору суспільного блага загальний історичний розвиток держави, передбачати історичні наслідки тих або інших подій то розуміти їх причини. Серед методологічних підходів, які мають забезпечити надання курсу історії України у вищій школі нової якості, створити умови зміна всієї парадигми її викладання в рамках сучасних вимог, варто відзначити історію повсякдення, мікроісторію та історію ідей. В перспективах подальших досліджень в цьому напрямку розробка методичного забезпечення для реалізації компетентнісного підходу до викладання історії у вищій школі.

Список літератури:

1. Баханов К.О. Механізми запровадження компетентнісного підходу в навчанні історії в школі // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – № 1-2. – С. 3-7.
2. Власов В. Контроль навчальних досягнень учнів з історії та правознавства крізь призму компетентнісного підходу (відповідно до нової програми) // Методичний коментар до програми 2012 року з історії для основної школи: Бібліотека журналу «Історія та суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання». – 2013. – № 5-6. – С. 47-55
3. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13-26.
4. Медведовська Т. Компетентнісний підхід у організації навчального процесу в системі вищої освіти // Гуманізація навч.-вихов. процесу: наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Слов'ян. держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2011. – (Спецвип. 7), ч. 2. – С. 40-45.
5. Овсієнко Л. Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2017. – № 2(57). – С. 82-87.
6. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 5-14.
7. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15-24.
8. Пометун О.І. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні історії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-52240198.
9. Хоружа Л.Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідей // Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2007. – № 7. – (Серія «Психологія. Педагогіка»). – 202 с.

Шалашная Н.Н., Клименко Д.Ю.

Донбасский государственный педагогический университет

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ХОДЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация

Статья посвящена анализу перспектив применения компетентностного подхода к преподаванию курса истории Украины в высшей школе. Рассмотрена специфика общих и специальных компетентностей курса истории Украины, определена их структура и связь с общественной практикой. Определены основные цели изучения курса истории Украины в высшей школе в рамках компетентностного подхода. Исследованы наиболее перспективные методологические подходы к изучению истории и их влияние на формирование основных компетентностей. Определено, что наиболее перспективными методологическими подходами могут быть история повседневности, микроистория и история идей. Предложены изменения в содержании образования курса истории Украины в соответствии с требованиями компетентностного подхода.

Ключевые слова: высшая школа, история Украины, компетентности, компетентностный подход, содержание образования.

Shalashna N.M., Klimenko D.Ju.
Donbass State Pedagogical University

FORMATION OF KEY COMPETENCIES IN TEACHING UKRAINIAN HISTORY IN HIGHER EDUCATION

Summary

The article is devoted to the analysis of the prospects of applying the competence approach to teaching the course of Ukrainian history in higher education. Determined the specifics of general and special competences of the course of Ukrainian history are considered, their structure and connection with social practice. Also determined the main goals of studying the course of Ukrainian history in higher education in the framework of the competence approach. Investigated the most perspective methodological approaches of the study of history and their influence on the formation of basic competencies. It is determined that the most promising methodological approaches may be the history of everyday life, microhistory and the history of ideas. Proposed changes in the content of education of the course of Ukrainian history in accordance with the requirements of the competence approach.

Keywords: higher school, history of Ukraine, competence, competence approach, content of education.